

זה סיני

הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל

(הרצאה שניתנה בתמוז תשל"ה לועידת הרבנים של ארה"ב)

כשה"אורתודוקסיה המודרנית" מחפשת דרכים להפקיע תוקף קידושין ולבטל גיטין, לתת פרשנות מסולפת לחזקות שבחז"ל עפ"י תפיסות מודרניות כדי לעקוף את בעיית הממזרות, כל זה הוא אנטייתזה לעיקרון של הכניעה וההתבטלות לפני העליון-על-כל יתברך שמו.

עלי למלא חובה. האמינו לי, אני עושה זאת בכאב לב, אתם מכירים אותי, מעולם לא הבעתי ביקורת על מישהו, מעולם לא תקפתי מישהו. מעולם לא העמדתי את עצמי כבורר או שופט המסכים או מגנה דעות שבני אדם הביעו, אבל היום כלו כל הקיצין. אני מרגיש שחובתי למסור את ההצהרה הבאה:

חז"ל הדגישו פעמים רבות את חשיבות מדת הענוה, שאדם בעל גאווה לעולם לא יוכל להיות תלמיד חכם גדול, מכיוון שתלמוד תורה פירושו להפגש עם העליון-על-כל ית' שמו. כשבריה מוגבלת פוגשת את הבלתי מוגבל, את בורא העולם, מובן מאליו שפגישה זו חייבת להוליד רוח ענוה. ענוה מביאה להכנעה, להתבטלות.

מה אנו מבטלים בפני העליון על כל יתברך שמו? ראשית אנו מבטלים בפני האינסוף את ההגיון היומיומי, מה שאני מכנה "ההגיון של הביזנסמן", או "ההגיון של האיש האוטיליטרי" (שיטה פילוסופית המודדת את מוסריותם של מעשי האדם ע"פ מידת התועלת והאושר שהם גורמים לבני אדם) ואנו מקבלים ללא סייג את ההגיון של סיני. שנית, אנו מבטלים את הרצון היומיומי המאוד אוטיליטרי (תועלתני), המאוד שיטחי, ואנו מקבלים ללא סייג רצון אחר, הרצון של סיני. כאשר הרמב"ם מבאר מהי קבלת עול מלכות שמים, כשהוא מסביר את המשנה: "מפני מה קדמה פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע, שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה". הוא מונה את יסודותיה: יחוד השם, ואהבת ה', ותלמוד תורה "שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו" (הל' קריאת שמע פ"א ה"ב). מכאן שתלמוד תורה פירושו קבלת עול מלכות שמים. וזו הסיבה שאסור ללמוד תורה בלי לברך ברכת התורה. זו הסיבה לקדיש דרבנן. מכיוון שתלמוד תורה מהווה אקט של התבטלות, של קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצוות.

מעניין, שחז"ל תמיד משתמשים בלשון "עול מלכות שמים". למה לא "קבלת מלכות שמים"? אם אומרים קבלת מלכות שמים אז הנך מקבל אותה בגלל נוחיות, בגלל שזה מתאים לרצונותיך. זו הסיבה שחז"ל תמיד השתמשו בלשון עול, כלומר בלי להתחשב בעובדה שקבלת מלכות שמים היא לעיתים מאד לא נוחה אלא עול כבד. מהי המהות של קבלת עול מלכות שמים הגלומה בתלמוד תורה? כיצד מגדירה קבלת עול מלכות שמים את לימוד התורה ואת לומדה? ראשית, עלינו לחתור לאמת ורק לאמת. אכן בתלמוד תורה ניתנת האמת להשגה רק בדרך חשיבה והבנה תורנית הלכתית ייחודית, מבפנים, על פי המתודה הנתונה למשה והנמסרת הלאה מדור לדור. האמת ניתנת להגלות רק בהצטרפות אל שורות חכמי המסורה חז"ל, ראשונים, גדולי האחרונים.

לומר: "המצאתי דבר שהרשב"א לא ידע, ושהגאון מוילנא לא היה לו מושג ממנו; המצאתי גישה לפרשנות התורה שהיא לחלוטין חדשה", זה מגוחך. כדי להצטרף לשורות חכמי המסורה, עליך להמנע מלנסות להסביר את חוקי התורה ע"י הסברים שאולים מבחוץ. אין לשפוט, להעריך חוקים ומשפטים של תורה עפ"י אמות מידה של שיטת ערכים חילונית. נסיון כזה, בין אם יהא מבוסס על פרשנות היסטורית או פסיכולוגית, בין אם יבוא מכיוון אוטיליטריסטי- חותר תחת עצם אושיות התורה והמסורה, ומוביל לבסוף לתוצאות היותר טרגיות של אידיאולוגיות התבוללות וניהיליזם (שלילה גמורה ומוחלטת של הכל), ואין זה משנה כמה טובה היא כוונת האדם המציע הצעות אלו.

שנית, אסור לנו להיכנע רגשית אסור לנו להרגיש נחותים, לפתח תסביך נחיתות. הסובל מתסביך נחיתות נכנע בפני הקסם החולף של סיסמה מודרנית פוליטית או אידיאולוגית. אני אומר שלא רק שלא להתפשר, ודאי שלא להתפשר, אלא אפילו שלא להיכנע רגשית, לא להרגיש נחות. אסור שאי-פעם יעלה על דעתו של מי שקיבל עליו עול מלכות שמים, שחשוב לשתף פעולה אפילו במשהו עם כיוון של פילוסופיה מודרנית חילונית. לדעתי, אין היהדות זקוקה להתנצל לא בפני האשה המודרנית ולא בפני נציגים מודרניים של הסובייקטיביזם הדתי. עלינו להיות גאים במסורת שלנו.

שלישית, אין צורך לומר שאין לנסות להתאים את הנורמה ההלכתית הנצחית לערכים חולפים של חברה נירוטית (בעלת עצבנות חולנית, סובלת מהפרעות באישיות שמקורן בתסביכים נפשיים חמורים), ואכן כזו היא החברה שלנו.

רביעית, קבלת עול מלכות שמים שהינה אקט זהה לתלמוד תורה דורשת מאתנו לרחוש כבוד ואהבה ולהעריך את דבריהם של חכמי המסורה. בין שיהיו אלה תנאים, אמוראים או ראשונים - הם הסמכות הסופית.

התבטאות בלתי אחראית כלפי חז"ל, גובלת - איני אוהב להשתמש במילה, אבל כך הוא אליבא דהרמב"ם - בכפירה. וכך כותב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ח): "וכן הכופר בפירושה והיא תושבע"פ והמכחיש מגידה כגון צדוק ובייתוס". כל מי ששולל את האמת והאמינות של התורה שבע"פ הוא צדוקי. מדוע הוסיף "והמכחיש מגידה", כלומר מי ששולל את סמכותם של חכמי המסורה? משום שתחת הקטגוריה של 'כופרים בתורה' מסווגים לא רק אלה השוללים תושבע"פ, בזה אין ספק, אלא אפילו אלה המודים באמתתה של תושבע"פ - אבל מבקרים את האישיות של מי מחכמינו ז"ל. הם מוצאים חסרונות בחז"ל, מומים בתכונות אופיים, התנהגותם, הפילוסופיה שלהם, השקפתם על העולם, או מיחסים להם דעות קדומות רחמנא ליצלן. באמת אין להם השפעה על ההלכה, ובכל-זאת צריך לראות אותם ככופרים. אדם כזה הוא כופר כיוון שהוא מכחיש את שלמותם שהיא ללא דופי, ואת אמינותם בתור דוברי אמת.

* * *

הרשו לי להוסיף דבר מאוד חשוב:

לא רק ההלכות, אלא גם החזקות שחז"ל הנהיגו לדון על פיהם בדיני התורה, לא ניתנות לערעור. אל תשלחו יד, לא רק בהלכות אלא גם בחזקות, כי החזקות עליהן דיברו חז"ל אינן נשענות על תבניות התנהגות פסיכולוגיות חולפות, משתנות, אלא על עקרונות אונטולוגיים קבועים (אונטולוגיה - אותו חלק של המטפיסיקה הדין במהות של ההווה), מושרשים בעצם מעמקי האישיות האנושית המטפיזית, שאינה ניתנת להשתנות כשמים מעל.

ניקח לדוגמא את החזקה - שנאמר לי שאותה בקשו להעמיד לדיון - של "טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו" (קידושין ז.). - אשה מעדיפה לחיות בשניים מאשר לבד. לחזקה זו אין כל קשר עם הסטטוס החברתי והפוליטי של האשה בזמן העתיק. אין החזקה בנויה על גורמים סוציולוגיים. זהו פסוק בבראשית: "אל אישך תשוקתך". זוהי קללה מטפיזית מוטבעת בשורש האישיות הנשית. האשה כשהיא בודדה סובלת ללא השוואה יותר מהאיש. הבדידות של האיש אינה עבורו חוויה כל כך מחרידה, כמו הבדידות לאשה - וזה לא ישתנה לעולם כימי השמים על הארץ. אין זה עובדה פסיכולוגית אלא עובדה אקזיסטנציאלית (קיומית). אין זו תוצאה של סטטוס נחות

של האשה, אלא זה מתחייב מההבחנה היסודית בין אישיות האשה ובין אישיות האיש.

חיי רווקה זקנה הם הרבה יותר אומללים וטרגיים מחיי רווק זקן. זאת היתה אמת בזמן העתיק, וזו אמת עדיין בהווה, וזו תהיה אמת גם בעוד אלף שנה מעכשיו. לומר ש"טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו" נובע מסטטוס פוליטי או חברתי נחות של האשה באותו זמן, זוהי פשוט פרשנות מסולפת של החזקה. שום חקיקה לא תוכל להקל את סבלה של אשה בודדה, שום חקיקה לא תוכל לשנות גורל זה. משא זה הוטל עליה ע"י הכל יכול ית' שמו אחרי שחטאה את החטא הראשון.

* * *

אם תתחילו לשנות או להעריך מחדש חזקות שהלכות רבות מתבססות עליהן תחריבו את היהדות. במקום להתפלסף אולי פשוט ניקח גפרור ונשרוף את בית ישראל (חלילה) אז לא יהיו בעיות!

נאמר לי עוד, שהומליץ להפעיל את הכלל של "אפקעינהו רבנן לקידושין מיניה". אילו הצעה זו היתה מתקבלת - ואני מקוה שלא תתקבל - אז אין יותר צורך בגט. נוכל למחוק את המשנה האומרת "וקונה את עצמה בגט" (קידושין פ"א מ"א). כל רב יהיה בכחו להפקיע קידושין. אם זכות כזו קיימת, למה תוגבל דוקא לרבנות הראשית לישראל? מדוע שלא ישתמש בו גם ה"רביניקל אסמבלי" בנוסף לרבנות הראשית? מה אתם רוצים, להרוס את הכל? אני רוצה להיות פתוח וגלוי אתכם: האם מצפים אתם לשרוד כרבנים אורתודוקסים, האם חושבים אתם להמשיך את המסורה בתנאים כאלה? תהו ובהו יבואו (ח"ו) במקום התורה.

אני מקוה שהנאספים כאן יצטרפו אלי ויתנגדו לדיונים ולויכוחים שכאלה בוועידה רבנית. איני יכול לדמיין ועידת המפלגה הרפובליקנית או ועידת המפלגה הדמוקרטית, בהן מתקיים סימפוזיון: 'האם ראוי שהקומוניזם יחליף את הדמוקרטיה בארה"ב'. ישנה מערכת מיקדמית של העמדת הגדרות של מהות. יש דיון שאפשרי ומותר לעם האמריקאי, בהגדרה. אבל דיון כזה בוועידה הרפובליקנית האמריקאית יהווה סתירה לעצם הגדרתה. לדבר על שינוי הלכות של חז"ל זה לפחות כל כך אוילי כלדון על קומוניזם בוועידת המפלגה הרפובליקנית. זה לדון על שיטות של הרס עצמי והתאבדות.

אני ער לכך שהחיים המודרניים הם מאד מורכבים. יודע אני את בעיותיכם, בעיות רבות שלכם מועברות אלי. אנו עומדים מול בעיות מחיריות-חברתיות, תרבותיות, פוליטיות, כלכליות, בעיות במשפחה, בקהילה; ובעיות של החברה בכלל. מרגישים אנו לפעמים כאילו שוחים אנו נגד הזרם, שהוא נע במהירות באמצעות כח אחר לכוון מנוגד לזה שאנו מתקדמים בו. אני מרגיש את זה, אני יודע את זה, אתם לא צריכים לספר לי את זה. ההמון ברובו הגדול נטש אותנו. אנו עומדים מול אתגר אדיר, אך אם אתם חושבים שהפתרון מונח בפילוסופיה רפורמיסטית או בפרשנות חיצונית של ההלכה אתם טועים טעות מרה.

ברור מאליי שבעיות רבות לא ניתן לפותרן. למשל מעמד הממזר - איש לא יכול לשים זאת לאל, לא הרב הראשי ולא ראש הגולה. זה לא ניתן לביטול. זה פסוק בחומש: "לא יבא ממזר בקהל השם". זה מאד טרגי. כבר המדרש אמר על כך: "ראיתי את דמעת העשוקים" (קהלת רבה פרשה ד' פסקה א') אבל זו מציאות, מציאות דתית. אם אנחנו נאמר ליהודים דיסידנטים (מתנגדים להלכה): "זו עמדתנו" לא נמצא חן בעיניהם; הם יגידו שאנחנו לא גמישים; שאנו אכזריים; אבל הם יעריכו אותנו. אך אם תנסו לשתף איתם פעולה - גם אם רעיונות סרק הלכתיים יועלו מתוך המחנה שלנו לא תקבלו את אהבתם, אך ללא ספק תפסידו את הערכתם.

מה נוכל לעשות? זאת תורת משה. זאת קבלת עול מלכות שמים. אנחנו נכנעים.

* * *

התורה קוראת ליהודי לחיות חיי גבורה הרואית, חיי הקרבה מסירות נפש. לא נוכל להתיר לאשת איש ולא משנה כמה טרגי יהיה המקרה להינשא מחדש בלי גט. לא נוכל להתיר לכהן לשאת גיורת. ולעתם המקרים הם מאוד טרגיים. אני יודע זאת מנסיוני האישי.

בא לפני מקרה של נערה גויה שנעשתה גיורת צדק. היא לא הצטרפה לעמנו בגלל שנתנה עיניה במישהו. (אח"כ) היא פגשה בחור יהודי שבא מרקע חילוני ולא היה לו כל ידע ביהדות. היא קירבה אותו ליהדות, והם השתדכו. הוא ביקש להתחקות על עקבות אבותיו לכן ביקר בבית עלמין בו קבור סבו, וראה סמל מוזר על אבן המצבה: עשר אצבעות, כשהבהונות והאצבעות הקדמיות יוצרים כמעט משולש. הוא התחיל להתעניין. הוא חשב שזה סמל מיסטי וגילה שהוא כהן.

מה נוכל לעשות? זאת ההלכה: כהן אסור בגיורת. אנחנו נכנעים לרצון העליון-על-כל ית' שמו לעד.

אך לומר שההלכה איננה רגישה לבעיות, אינה נענית לצרכים של אנשים, זהו שקר מוחלט. ההלכה נענית לצרכים גם של הקהילה וגם של היחיד, אך להלכה יש את המסלול שלה. היא נעה במהירות קבועה מסויימת, יש לה תבניות של היענות לאתגרים משלה, יש לה קריטריונים ועקרונות משלה.

אני נצר של בית רבני. האמינו לי שר' חיים (סלובייצ'יק, סבו של כותב המאמר) היה רגיל לנסות בכל כחו להיות מיקל. אבל ישנם גבולות גם לקולות של ר' חיים. כשאתה מגיע לקו הגבול כל שתוכל לומר הוא: "אני נכנע לרצון העליון על כל ית' שמו לנצח נצחים".

כשעצב בלבי, השתתפתי בסבלה של האשה האומללה שהיתה הכלי לחזרתו לחיק היהדות, ואז היא איבדה אותו. קמה, והלכה לדרכה.

מסיבה זו אמר הרמב"ם שתלמוד תורה שווה לקבלת עול מלכות שמים. לדבר על ההלכה כעל מאובן, רחמנא ליצלין, זה מוגחך. לאלה הלומדים הלכה היא מהוה דיסציפלינה (שיטה, מקצוע מדעי) חיה, דינמית, שניתנה לאדם. אנחנו מתנגדים לשינויים, אבל חידושים הם בוודאי עצם מהות ההלכה. החידושים הם בתוך המערכת ולא מן החוץ. אינך יכול לעשות פסיכולוגיזציה, היסטוריזציה של ההלכה, או רציונליזציה של ההלכה. אלה הן זרות, מיובאות מן החוץ.

ולא רק הלכה, האם תוכל לעשות פסיכולוגיזציה של המתמטיקה? ניקח לדוגמא את הגיאומטריה של אוקלידס. יכול אני לתת הרבה הסברים פסיכולוגיים למה אוקלידס אמר ששני מקבילים לא נפגשים. ולו יהיה כן, האם זה ישנה את החוק המתמטי? רבנו של עולם! כשזה מגיע לתורה שהיא מאת הקב"ה, כל הכלים של הפסיכולוגיה, ההיסטוריה, והמוסר האוטיליטרי מגויסים כדי לקעקע את עצם סמכותה של ההלכה!

היצור האנושי מוזמן להיות יצירתי, מקורי, ולקחת חלק במחקר מלבב - מבפנים ולא מבחוץ. במקום להתלונן על אי הגמישות של ההלכה, הבה ונחקור את מרחביה האינסופיים, נתענג על תלמוד תורה, ונמצא בתלמוד התורה ממשות גואלת מטהרת ומלבבת.